
УДК 347.19(477)

А. В. КИРИЧОК,

*здобувач кафедри цивільного права та процесу
факультету № 6 (права та масових комунікацій)
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ УЧАСНИКІВ ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ. ПРАВОМОЧНІСТЬ НА ЗАХИСТ

Виходячи з аналізу норм чинного законодавства та правових позицій наукової спільноти, встановлено поняття права учасників господарських товариств і його зміст. Особливу увагу приділено аналізу змісту права учасників господарських товариств і дослідженню підходів, які розглядають право як просту і як складну правову категорію. Досліджено місце захисту прав учасників господарських товариств у структурі корпоративного права – як правомочності, так і як окремого права.

Ключові слова: суб'єктивне корпоративне право, зміст корпоративного права, універсальність, складна категорія, множинність прав, правомочність на захист.

Kyrychok, A.V. (2015), "The concept and content of subjective rights of business entities' members. Authority for the protection" ["Poniattia ta zmist subiektyvnykh prav uchasnykiv hospodarskykh tovarystv. Pravomochnist ta zakhyst"], *Pravo i Bezpeka*, No. 4, pp. 120–125.

Постановка проблеми. Для кожних окремих правовідносин існують свої норми права, які їх регулюють. Так, цивільні правовідносини регулюються цивільними нормами, відносини між державою та громадянином – адміні-

стративними, а відносини, що виникають з участі у господарському товаристві, – корпоративними.

Коли особа набуває у власність частку в уставному капіталі господарського товариства

або акцію в акціонерному товаристві (далі – АТ), то разом з нею вона отримує певні права, які мають назву корпоративних прав. Таким чином, права учасників господарських товариств є корпоративними правами.

В об'єктивному розумінні корпоративне право – це юридичні норми, які регулюють групу корпоративних правовідносин. Право об'єктивне – це сукупність санкціонованих державою правил поведінки. Поряд з нормативно встановленими правилами існує право, що повністю пов'язане із суб'єктом, який має повноваження на реалізацію свого права в межах, установлених державою, тобто суб'єктивне право.

Під змістом суб'єктивного корпоративного права розуміють комплекс правомочностей, які мають учасники господарських товариств. На сьогоднішній день залежно від змісту існує декілька тлумачень корпоративного права. Існують тлумачення як в нормативно-правових актах, так і в науковій літературі. Науковці не завжди погоджуються з тими положеннями, які закріплені в законодавстві, тим більше, що нормативно-правові акти вносять певну неузгодженість щодо змісту корпоративного права, і пропонують власні визначення. Передусім наукова дискусія виникає на фоні неузгодженості законодавчих норм стосовно структури суб'єктивного корпоративного права, а саме на фоні проблеми єдності чи множинності прав.

Стан дослідження. Дослідженням правової природи корпоративного права та його змісту займалися В. В. Луць, О. Р. Кібенко, В. А. Васильєва, І. В. Спасибо-Фатєєва, В. М. Кравчук, Ю. М. Жорнокуй, С. С. Кравченко та інші. Однак і досі залишається відкритим питання встановлення змісту прав учасників господарських товариств (корпоративного права) та місця захисту в структурі цього права.

Метою цієї статті є встановлення поняття права учасників господарських товариств та з'ясування його змісту як простої чи складної категорії та місця правомочності на захист у структурі корпоративного права.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 167 Господарського кодексу України корпоративне право – це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [1]. Однак це визначення є не єдиним, оскільки

поняття корпоративного права також закріплено у п. 8 ч. 1 ст. 2 закону України «Про акціонерні товариства», де зазначено, що корпоративні права – сукупність майнових і немайнових прав акціонера – власника акцій товариства, які випливають з права власності на акції, що включають право на участь в управлінні акціонерним товариством (далі – АТ), отримання дивідендів та активів АТ у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами [2]. Також у п. 14.1.90 Податкового кодексу України існує таке визначення: корпоративні права – права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [3].

Нормативна неузгодженість стосовно суті поняття корпоративного права та його структури викликала наукову дискусію. Так, Ю. М. Жорнокуй [4, с. 9–10] вказує на очевидні відмінності у вираженні за визначенням суб'єктивного корпоративного права, внаслідок чого в законі України «Про акціонерні товариства» міститься норма про наявність в акціонера множинності прав, а в кодексах – про наявність правомочностей. До того ж у вказаному Законі спостерігається непослідовність, оскільки в тому самому визначенні корпоративних прав вживається як категорія «інші права» (маються на увазі складові частини корпоративних прав), так і категорія «п правомочності». В кодексах же справедливо використовується термін «п правомочності» у складі корпоративного права.

Подібною думки дійшов В. В. Луць, зазначивши, що в сучасній юридичній літературі дискусійним залишається питання щодо правової природи корпоративних прав. У пошуках відповіді на нього науковці досліджують особливості здійснення окремих повноважень учасників господарських товариств, систематизують їх за різними критеріями поділу та аналізують взаємозв'язок між окремими групами. Здебільшого за основу поділу береться юридична природа правомочностей учасника і моделюється корпоративне право як симбіоз прав майнового і немайнового характеру [5, с. 91].

На фоні проблеми єдності (універсальності) чи множинності корпоративного права виникла наукова дискусія. Так, прихильники

теорії універсальності [6; 7, с. 192; 8, с. 412] стверджують, що суб'єктивне право учасників господарських товариств є одним єдиним, при цьому виділяють правомочності, з яких це право складається. Найбільш типовим прикладом захисту теорії універсальності корпоративного права є думка В. А. Белова, який стверджував, що будь-яке цивільне правовідношення може складатися лише з одного суб'єктивного права і одного юридичного обов'язку; втім, суб'єктивне право не є неподільним поняттям, оскільки саме розкладається на правомочності [9, с. 197]. Зі слів науковця можна зробити висновок про єдність корпоративного права, яке складається з певних правомочностей. Наведену позицію підтримує В. А. Васильєва, яка зазначає, що корпоративне право за своєю суттю є складною категорією, що утворена з низки майново-організаційних суб'єктивних прав (повноважень) учасників (засновників) юридичних осіб [6, с. 160].

У свою чергу, В. В. Луць зазначав, що наповнення змісту корпоративного права безпосередньо залежить від організаційно-правової форми юридичної особи. Вибір того чи іншого виду юридичної особи є визначальним для пріоритетності у змісті корпоративного права майнових чи організаційних компонентів. Реалізуючи свої корпоративні права, учасники юридичних осіб впливають на формування їх волі, при цьому новостворений суб'єкт залишається самостійним суб'єктом цивільного права. Така ситуація є нетиповою для цивільно-правового регулювання, оскільки за загальним правилом суб'єкти цивільного обороту самостійні та незалежні один від одного [6, с. 160].

Проводячи аналіз точок зору стосовно використання теорії єдності корпоративного права, можна зробити висновок, що в її основу покладена позиція стосовно того, що правовідношення може складатися лише з одного суб'єктивного права та з одного юридичного обов'язку. Дане право виникає в особи внаслідок володіння частиною статутного капіталу. Вчені зазначають, що право може бути поділене на окремі можливості (правомочності), які реалізуються за окремим механізмом, однак оскільки всі вони залежать від володіння частиною статутного капіталу, то не можуть бути окремими правами, а тільки правомочностями, котрі становлять зміст корпоративного права.

Слід підкреслити, що з теорії єдності (універсальності) корпоративного права виникає декілька питань. Так, не зрозуміло, яке місце в даній теорії має право на захист корпоративного права, чи воно є правомочністю чи правом, оскільки якщо право єдине, то правомочністю

на захист учасник господарського товариства наділений тільки у випадку порушення його права. Крім того, науковці, відстоюючи позицію поділу корпоративного права на правомочності, самі дуже часто зазначають про право на участь у господарському товаристві [7, с. 192] або право на вихід з господарського товариства [10, с. 91], а не про правомочність. Можна припустити, що це зазначено для зручності викладення матеріалу.

Прихильники теорії комплексності (множинності) корпоративних прав [7, с. 192; 11, с. 398; 12, с. 39] відстоюють позицію, що кожна окрема можливість учасника господарського товариства, надана часткою статутного капіталу, є окремим корпоративним правом. Таким чином, будь то право на управління господарським товариством чи право на участь у розподілі прибутку – все це – окремі корпоративні права.

Захисником даного підходу є В. М. Кравчук, який зазначає, що корпоративні права є комплексними (множинними) за змістом і включають такі групи прав:

1) організаційні – право брати участь в управлінні, право голосу, право на отримання інформації про діяльність юридичної особи;

2) майнові – право на отримання частини прибутку від діяльності юридичної особи, право на отримання частини активів у разі її ліквідації.

Названі елементи майнового та організаційного характеру лише в сукупності становлять корпоративне право. Інакше кажучи, корпоративне право – це сукупність усіх прав та обов'язків, які має особа щодо конкретної юридичної особи. Конкретний зміст корпоративного права, співвідношення в ньому майнових і організаційних елементів визначаються організаційно-правовою формою юридичної особи [12, с. 259–260].

Відстоюючи наведену позицію, С. С. Кравченко підкреслив, що кожне елементарне корпоративне право, хоч і обумовлене зв'язком і залежністю з корпоративними правами, реалізується за своїм механізмом [13, с. 39]. Таким чином, учений за основу поділу на елементарні корпоративні права бере механізм їх реалізації, тобто можливість реалізувати це право у законодавчо визначений спосіб.

Однак залишається відкритим питання стосовно того, до яких правовідносин належить кожне окреме (елементарне) корпоративне право, оскільки відомо, що правовідношення складається з одного права та юридичного обов'язку. В такому випадку, поряд із множинністю корпоративних прав можна говорити про виникнення множинності корпоративних правовідносин, які

поєднує між собою тільки суб'єктний склад сторін правовідносин, а саме учасники господарських товариств.

Дана позиція є досить дискусійною, оскільки вчені намагаються виділити кожному окрему юридичну можливість сторін правовідносин в окреме корпоративне право, при цьому вказуючи, що все це належить до одних корпоративних правовідносин.

Якщо виходити з теорії суб'єктивного цивільного права, то слід враховувати позицію Є. О. Харитонова, який зазначав, що цивільне суб'єктивне право є досить складним явищем, котре має свою структуру, може поділятися на частини, складатися з повноважень (правомочностей), тобто окремих юридичних можливостей, що становлять разом міру дозволеної поведінки особи.

До суб'єктивного права, як правило, входять три правомочності:

1) право вимагати від іншої особи виконання обов'язку, тобто право на «чужі» дії;

2) право на «свої» позитивні дії, тобто можливість власної юридично значущої активної поведінки, в тому числі користування певними соціальними благами;

3) право вимагати захисту – можливість привести в дію апарат примусу щодо зобов'язаної особи [14, с. 75].

З наведеної позиції можна встановити, що кожне цивільне право за своєю суттю є складним утворенням, яке складається з правомочностей (повноважень). Таким чином, корпоративне право може складатися з окремих правомочностей, які виникають у зв'язку з володінням частиною статутного капіталу і можуть бути різними за своїм механізмом реалізації, однак об'єднують їх одні корпоративні правовідносини, у зв'язку з чим більш обґрунтованою виглядає позиція щодо єдності (універсальності) корпоративного права.

Третій підхід тлумачення корпоративного права, який полягає в його спрощеній характеристиці без аналізу його складових частин, не набув широкого розповсюдження. Здебільшого цього підходу дотримуються вчені з Російської Федерації, зокрема І. С. Шиткіна, О. Є. Молотніков, С. О. Кареліна, Д. І. Дедов та інші. Так, І. С. Шиткіна зазначає, що корпоративне право, як галузь наукових знань, є сукупністю доктринальних досліджень корпоративних норм, а також корпоративних правовідносин, включаючи визначення основних понять, розробку принципів, концепцій, теорії і прикладних аспектів правового регулювання суспільних відносин, що є предметом корпоративного права

[15, с. 14]. Оскільки цей підхід тлумачення не приділяє уваги складовим частинам корпоративного права, їх універсальності чи множинності, а зупиняється лише на констатації факту того, що корпоративні права – це нормативно врегульована міра можливої поведінки суб'єкта корпоративних правовідносин, то не доцільно приділяти час для його аналізу, виходячи з мети нашої статті.

Особливу увагу слід приділити правомочності на захист прав учасників господарських товариств. Оскільки, на нашу думку, корпоративне право є єдиним (універсальним) та складається з правомочностей, то однією з них є можливість захисту корпоративного права.

Правомочність на захист – це юридично закріплена можливість управомоченої особи використовувати заходи правоохоронного характеру для припинення дій, які порушують права. Зміст цієї правомочності визначається комплексом норм матеріального і процесуального характеру, які встановлюють: власне зміст правоохоронюваного заходу; підстави його застосування; коло суб'єктів, управомочених на його застосування; процесуальний і процедурний порядок його застосування; матеріально-правові і процесуальні права суб'єктів, щодо яких застосовується даний захід.

У зв'язку зі специфікою захисту, а саме з тим, що він не існує постійно, а тільки з'являється у випадку порушення корпоративного права, виникає сумнів стосовно того, чи можна взагалі захист назвати правомочністю, або він є окремим правом, яке притаманне будь-якому цивільному праву. Більш того, прихильники концепції, що захист є окремим правом, наголошують на тому, що ст. 15 Цивільного кодексу України передбачає можливість захисту порушеного права, а не правомочності.

Так, О. В. Бігняк зазначає, що право на захист є самостійним суб'єктивним правом, що має матеріально-правову природу та є передумовою виникнення процесуальних відносин. Суб'єктивне право на захист складається з можливості здійснення правомочною особою власних позитивних дій; можливості вимоги відповідної поведінки від зобов'язаної особи; використання державно-примусових заходів стосовно осіб, які порушили юридичний обов'язок. Корпоративні права, як й інші права учасників цивільного обороту, є суб'єктивними правами, та право на захист є невід'ємною гарантією здійснення корпоративних прав та інтересів, що впливає з приписів ст. 15 Цивільного кодексу України. Потреба у захисті корпоративних прав виникає в разі порушення або

зловживання такими правами, в разі виникнення спору щодо таких прав. Захист є складовою прав його носія, що вживаються для відновлення або припинення порушуваних прав, який опосередковується певними формами [16, с. 43]. Ю. М. Жорнокуй стверджує, що поза змістом суб'єктивного корпоративного права залишається «право на захист», яке є самостійним правом. Захисту підлягає єдине суб'єктивне корпоративне право, а не кожний його складовий елемент (правомочність), що з урахуванням ст. 16 ЦК України спростить процедуру визнання і відновлення порушеного права [17, с. 116]. Таким чином, учені наполягають на єдності корпоративного права, яке складається з правомочностей, однак право на захист вони не відносять до змісту корпоративного права, а вважають його окремим правом, яке притаманне усім цивільним правовідносинам.

З одного боку, ця позиція заслуговує на увагу, однак стає не зрозумілим, чому прихильники єдності (універсальності) суб'єктивного корпоративного права виносять за зміст такого права захист, причому продовжуючи стверджувати, що корпоративне право єдине. Така позиція була б більш обґрунтованою для прихильників теорії множинності.

Крім того, якщо виходити з установленної вище позиції стосовно того, що суб'єктивне цивільне право складається, як правило, з трьох правомочностей, одна з яких – правомочність на захист, то стає зрозумілим, що правомочність на захист становить зміст будь-якого цивільного права, в тому числі й корпоративного. Якщо в кожному окремому цивільному праві існує свій механізм реалізації захисту, то доцільно припустити, що захист є частиною цього права, тобто є правомочністю.

Оскільки правомочність на захист є частиною цивільного права, то у разі порушення будь-якої правомочності захисту підлягає право, в яку входить вказана правомочність. Тобто у разі порушення окремої корпоративної правомочності відновленню підлягає корпоративне право шляхом захисту за механізмом, який є ефективним для відновлення визначеної корпоративної правомочності. З огляду на цю обставину посилання на ст. 15 ЦК України, якою передбачена можливість захисту тільки права або інтересу, є не зовсім обґрунтованим.

У результаті дослідження поняття і змісту прав учасників господарських товариств та правомочності на захист можна зробити певні **висновки**:

1) суб'єктивне корпоративне право (право учасників господарських товариств) є єдиним складним утворенням, яке поділяється на окремі правомочності, що становлять його зміст;

2) у зв'язку із законодавчою неузгодженістю слід внести зміни до п. 8 ч. 1 ст. 2 закону України «Про акціонерні товариства», де зазначити: «корпоративне право – сукупність майнових і немайнових правомочностей акціонера»;

3) учасники господарських товариств можуть володіти різною кількістю правомочностей залежно як від розміру частки у статутному капіталі товариства, так і від норм локальних корпоративних актів товариства;

4) правомочність на захист є частиною корпоративного права, яка виникає у випадку порушення або невизнання права учасника господарського товариства;

5) у разі порушення корпоративної правомочності захисту підлягає корпоративне право за механізмом, передбаченим для відновлення порушеної правомочності.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України : закон України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. Про акціонерні товариства : закон України від 17 верес. 2008 р. № 514-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
3. Податковий кодекс України : закон України від 2 груд. 2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
4. Жорнокуй Ю. М. Цивилистическая основа реализации субъективного корпоративного права : монография / Ю. М. Жорнокуй. – Харьков : Золота миля, 2012. – 186 с.
5. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти) : монографія / за заг. ред. В. В. Луця. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 319 с.
6. Корпоративне право України : підручник / [В. В. Луць, В. А. Васильєва, О. Р. Кібенко та ін.] ; за заг. ред. В. В. Луця. – Київ : Юрінком Інтер, 2010. – 384 с.
7. Спасибо-Фатєєва І. Корпоративне управління : монографія / І. Спасибо-Фатєєва, О. Кібенко, В. Борисова ; за ред. проф. І. Спасибо-Фатєєвої. – Харків : Право, 2007. – 500 с.
8. Тарасов И. Т. Учение об акционерных компаниях / И. Т. Тарасов. – М. : Статут, 2000. – 666 с.
9. Корпоративное право: Актуальные проблемы теории и практики / под общ. ред. В. А. Белова. – М. : Юрайт, 2009. – 678 с.

10. Кибенко Е. Р. Научно-практический комментарий Закона Украины «О хозяйственных обществах» / Е. Р. Кибенко. – Харьков : Эспада, 2000. – 440 с.
11. Каминка А. И. Очерки торгового права / А. И. Каминка. – М. : Центр ЮрИнфоР, 2002. – 547 с.
12. Кравчук В. М. Корпоративне право : наук.-практ. комент. законодавства та суд. практики / В. М. Кравчук. – Київ : Істина, 2005. – 720 с.
13. Кравченко С. С. Юридична природа прав учасників господарських товариств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Кравченко Сергій Сергійович. – Київ, 2007. – 214 с.
14. Харитонов Є. О. Цивільне право України : підручник / Є. О. Харитонов, О. В. Старцев. – Вид. 2-ге, перероб. і допов. – Київ : Істина, 2007. – 816 с.
15. Корпоративное право : учеб. для студентов вузов, обучающихся по направлению «Юриспруденция» / [Е. Г. Афанасьева, В. Ю. Бакшинская, Е. П. Губин и др.] ; отв. ред. И. С. Шиткина. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 648 с.
16. Бігняк О. В. Захист корпоративних прав: співвідношення категорій «форми захисту», «способи захисту» та «засоби захисту» (сучасні погляди та концепції) / О. В. Бігняк // Юридичний вісник. – 2013. – № 2. – С. 43–48.
17. Жорнокуй Ю. М. Суб'єктивне корпоративне право: універсальна єдність чи множинність прав / Ю. М. Жорнокуй // Вісник Академії правових наук України. – 2011. – № 3. – С. 106–116.

Надійшла до редколегії 09.12.2015

КИРИЧЁК А. В. ПОНЯТИЕ И СОДЕРЖАНИЕ СУБЪЕКТИВНЫХ КОРПОРАТИВНЫХ ПРАВ УЧАСТНИКОВ ХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОБЩЕСТВ. ПРАВОМОЧИЕ НА ЗАЩИТУ

Исходя из анализа норм действующего законодательства и правовых позиций научного сообщества, установлено понятие права участников хозяйственных обществ и его содержание. Особое внимание уделено анализу содержания права участников хозяйственных обществ и исследованию подходов, которые рассматривают право как простую и как сложную правовую категорию. Исследовано место защиты прав участников хозяйственных обществ в структуре корпоративного права – как правомочия, так и как отдельного права.

Ключевые слова: субъективное корпоративное право, содержание корпоративного права, универсальность, сложная категория, множественность прав, правомочность на защиту.

KYRYCHOK A. V. THE CONCEPT AND CONTENT OF SUBJECTIVE RIGHTS OF BUSINESS ENTITIES' MEMBERS. AUTHORITY FOR THE PROTECTION

Based on the analysis of the current legislation and legal position of the scientific community, the concept of the rights of business entities' members and its content have been established.

It is noted that when a person acquires the ownership share in the authorized capital of a business entity or a share in a joint stock company, he/she gets certain rights along with it, which are called corporate.

The complex of the authorities that have members of business entities is understood under the content of subjective corporate right. Nowadays there are several interpretations of the corporate right depending on the content in both the regulations and scientific literature. Scholars do not always agree with those provisions, which are enshrined in the legislation, especially when regulations make a certain disagreement on the content of the corporate right and offer their own definitions. First of all scientific discussion occurs because of disagreements of certain legislative provisions stated in the article concerning the structure of subjective corporate right, namely the problem of unity or multiplicity of the rights.

Particular attention is paid to the analysis of the content of the rights of business entities' members and to the research of approaches that consider the right as a simple and a complex legal category.

The author also considers the problem concerning the establishment of the place of protection of the rights of business entities' members within the content of corporate right: if it is the right or authority, as even some supporters of the position of the unity of corporate right render the protection out of its content – as a separate right arising only in case of violation of corporate right.

In order to harmonize the legislation regulating legal relations of business entities' members it is offered to amend c. 8 of the p. 1 of the Art. 2 of the Law of Ukraine «On Joint Stock Companies», stating: «corporate right – a set of property and non-property authorities of the shareholder».

Keywords: subjective corporate law, corporate law content, versatility, sophisticated category, multiplicity of the rights, authority for protection.